

ДРУШТВЕНА И ПОЛИТИЧКА МИСАО У СРБИЈИ XIX И XX ВЕКА

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА

„ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА“

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ, ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Volume CLXXXVI

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 44

SOCIAL, POLITICAL AND SCIENTIFIC THOUGHT
AND ACTIVITY
OF DRAGOLJUB JOVANOVIĆ

PROCEEDINGS FROM THE SCIENTIFIC CONFERENCE HELD ON MARCH 29TH 2019

Accepted for publication at the 2nd Session of the Department of Social Sciences,
held on June 25th 2019, after being reviewed by
academicians Kosta Čavoški and Aleksandar Kostić

Editor

Academician

ALEKSANDAR KOSTIĆ

BELGRADE, 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Том CLXXXVI

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 44

ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКА И НАУЧНА МИСАО
И ДЕЛАТНОСТ
ДРАГОЉУБА ЈОВАНОВИЋА

ЗБОРНИК РАДОВА СА НАУЧНОГ СКУПА ОДРЖАНОГ 29. МАРТА 2019. ГОДИНЕ

Прихваћено за објављивање на II скупу Одељења друштвених наука,
одржаном 25. јуна 2019. године, на основу реферата
академика Косте Чавошког и Александра Костића

Уредник

академик

АЛЕКСАНДАР КОСТИЋ

БЕОГРАД, 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности

Технички уредник
Никола Сивановић

Лектура и коректура
Невена Ђурђевић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампа
Службени изданик, Београд

Тираж
400 примерака

ISBN 978-86-7025-848-8

САДРЖАЈ

Реч уредника	9
Драган Симеуновић: <i>Особености политичке мисли и дела Драгољуба Јовановића</i>	13
Dragan Simeunović: <i>The Specificity of Political Thought and Activities of Dragoljub Jovanović</i>	
Зоран Р. Томић: <i>Драгољуб Јовановић о уставном питању – Поводом Нацрта устава ФНРЈ</i>	39
Zoran R. Tomić: <i>Dragoljub Jovanović about Constitution – On the Draft Constitution of FPRJ</i>	
Дарко Надић: <i>Еколошка мисао Драгољуба Јовановића</i>	49
Darko Nadić: <i>Environmental Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Срђан Јовановић: <i>Економска мисао др Драгољуба Јовановића</i>	61
Srđan Jovanović: <i>Economic Thought of Dragoljub Jovanović</i>	
Драган Веселинов: <i>Три недоумице Драгољуба Јовановића – Њејова „Аграрна политика“ (1930) и други текстови, њејова Народна сељачка странка (1940)</i>	77
Dragan Veselinov: <i>Three Dilemmas of Dragoljub Jovanović</i>	
Мира Радојевић: <i>Драгољуб Јовановић и хрватско питање (1924–1941)</i>	91
Mira Radojević: <i>Dragoljub Jovanović and the Croat Question (1924–1941)</i>	
Александар Животић: <i>Драгољуб Јовановић и СССР (1939–1941)</i>	139
Aleksandar Životić: <i>Dragoljub Jovanović and the USSR (1939–1941)</i>	
Ивана Дамњановић: <i>Драгољуб Јовановић и Шпански грађански рат</i>	155
Ivana Damjanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Spanish Civil War</i>	
Драгомир Бонџић: <i>Драгољуб Јовановић и Београдски универзитет</i>	169
Dragomir Bondžić: <i>Dragoljub Jovanović and University of Belgrade</i>	
Александар Стојановић: <i>Драгољуб Јовановић о десничарима српској и југословенској националној усмерења</i>	187
Aleksandar Stojanović: <i>Dragoljub Jovanović and the Political Right-Wing of Serbian and Yugoslav National Orientation</i>	

Слободан Селинић: Драгољуб Јовановић у Народној скупштини ФНРЈ 1945–1947.	201
Slobodan Selinić: <i>Dragoljub Jovanović in National Assembly of FPRY 1945–1947</i>	
Александар В. Милетић: Драгољуб Јовановић и Милован Ђилас: сукоб политичких концепција	221
Aleksandar V. Miletić: <i>Dragoljub Jovanović and Milovan Đilas: Conflict of Political Conceptions</i>	
Наташа Милићевић: Судбина „сапућника револуције“: Драгољуб Јовановић између интеграције и репресије (1944–1947)	235
Nataša Milićević: <i>A Destiny of a “Fellow Traveller of the Revolution”: Dragoljub Jovanović between Integration and Repression (1944–1947)</i>	
Срђан Јовановић: Мој деда Драгољуб Јовановић.	249
Фотографије и документи.	257

РЕЧ УРЕДНИКА

Зборник који је пред нама садржи радове који су саопштени на скупу „Друштвена и научна мисао Драгољуба Јовановића“ који је одржан 29. марта 2019. године у Српској академији наука и уметности. Скуп је одржан у оквиру циклуса „Друштвена и политичка мисао у Србији XIX и XX века“ који је својевремено покренуо академик Михаило Марковић, а који је организовао Одбор за филозофију и друштвену теорију Одељења друштвених наука Српске академије наука и уметности.

Поменути циклус инициран је са циљем да се осветли друштвени и политички живот Србије у времену које је претходило њеном стварању као самосталне и међународно признате државе у XIX веку, али и времену када је убрзаном модернизацијом настојала да се прикључи европским државама усвајајући њене вредносне и друштвене стандарде и у коме су све до Првог светског рата постављане координате вредносног, политичког, научног и образовног система Србије. Кроз појединце који су били предмет скупа поменутог циклуса назире се један заборављени, а неретко и свесно потиснути период српске историје у коме су постављени јасни циљеви који су реализовани несебичним прегалаштвом и лојалношћу државном циљу, без обзира на многа неслагања и сукобе. Чудним токовима историје Србије у XX веку многи од тих појединаца су заборављени, потиснути из колективног сећања, а неки су проглашени државним непријатељима, као што је то био случај са Слободаном Јовановићем. Таквим историјским током, који је у многим случајевима био свесно усмераван, у колективном сећању прекинут је континуитет српске историје у последа два века. Без тог континуитета, уз радикалне заокрете који су често били трагични, а понеки и недовољно јасни, тешко је разумети време у коме живимо јер нам се чини да се догађаји чији смо сведоци одигравају први пут, да немају своју предисторију, а ако је имају, она не сеже даље од неколико деценија у прошлост. Нисмо свесни да смо сведоци и учесници процеса дугог трајања који имају своје константе и цивилизацијске међаше у историјском вртлогу који може изгледати хаотичан и понекад тешко разумљив.

Српска историја од почетка XIX века као да је подељена у неколико светова који су бескрајно удаљени једни од других. Историја Србије до Првог светског рата потиснута је стварањем Југославије, а оба периода потиснута су и вредносно негирана после Другог светског рата, да бисмо у садашњем времену збуњени, идеолошки подељени, танког и супротстављеног вредносног система покушавали ове раздвојене светове да спојимо у целовиту слику коју не разумемо до краја. Ипак, у меандрима српске историје постоји континуирани ток чудесних узлета, али и несхватљивих заблуда и странпутица који, сагледани у целини, чине јединствено историјско ткиво из кога би се могле извући многе поуке и избећи будуће странпутице и трагични исходи којима је обиловала српска историја у XX веку.

Историја Србије о којој је овде реч није била условљена само глобалним политичким и геостратешким векторима. У великој мери она је била одређена делањем појединаца који су је, у већој или мањој мери, усмеравали у одређеним, често супротстављеним правцима. Хоризонти разумевања глобалног положаја у коме се налазила Србија у времену после стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а касније и Југославије, били су до те мере различити, често инкомпатибилни, да је данас тешко уочити јединствену нит у којој би српски национални интерес био неупитна константа. И тако је остало до данашњих дана.

Политичка елита Србије XIX и XX века била је добрим делом и интелектуална елита. Сетимо се Стојана Новаковића, Љубомира Стојановића, Слободана Јовановића, Симе Марковића и других значајних интелектуалаца који су обележили политички живот Србије у распону од једног века. Међу њима је свакако и Драгољуб Јовановић, који је докторирао на Сорбони и већ у раној младости се укључио у политички живот, залажући се за трансформацију села и сељаштва, што ће до краја његовог активног политичког деловања остати непромењена путања којом се кретала његова научна и политичка активност. Демократа по убеђењу, није био по вољи владајућих система ни у предратној ни у послератној Југославији. И управо то убеђење, тачније, аутентично инсистирање на демократским узусима довешће га у сукоб са свим владајућим гарнитурима пре и после Другог светског рата. Био је затваран и у Краљевини Југославији и у социјалистичкој Југославији. И управо у тој чињеници крије се морална константа, тако ретка међу политичарима. Не одступајући од својих начела, био је спреман да поднесе све консеквенце које су та начела захтевала.

Остаје, међутим, дилема да ли је не одступајући од својих начела, за која је платио високу цену вишегодишњом тамницом и изолацијом у послератној Југославији, показао извесну политичку наивност, или је, знајући у каквом се оружењу налази, свесно одабрао свој пут знајући за његову цену и тако јавно и јасно оцртао карактер предратне и социјалистичке Југославије. Одговор на ово питање је већ сада могуће наслутити. Драгољуб Јовановић је био, рекло би се, и једно и друго. Начела којим се руководио у

свом политичком деловању нису му дозвољавала да прихвати улогу кетмана и настави своју политичку активност, без обзира на моралну цену. У том смислу би се могло рећи да је био политички наиван јер политички *modus operandi*, како је то приметио Макијавели, не укључује моралне консидације. Са друге стране, морална константа Драгољуба Јовановића остаје репер за све девијације система у којима је живео, без којег би оне можда биле мање уочљиве или не би биле на тако драстичан начин исказане.

Управо из тих разлога Драгољуб Јовановић не сме да буде предат заборава као што је то деценијама био. Скуп који му је Српска академија наука и уметности посветила и зборник који је пред нама тек су мали допринос да до тог заборава не дође.

Александар Костић

ДРАГОЉУБ ЈОВАНОВИЋ У НАРОДНОЈ СКУПШТИНИ ФНРЈ 1945–1947.¹

СЛОБОДАН СЕЛИНИЋ
Историјски истраживач за новију историју Србије

Драгољуб Јовановић је био један од ретких грађанских политичара Краљевине Југославије који је сарађивао са комунистима, првенствено на антифашистичкој основи. Ипак, односи њега и комуниста били су пуни неповерења. Јовановић је био посланик у Народној скупштини ФНРЈ од 1945. до 1947.

У Скупштини је говорио против једнопартијског система, заговарајући тезу да је његова Народна сељачка странка заступник сељака, а КПЈ заступник радника. Подржао је формирање сељачких радних задруга, али се супротставио великом утицају државе на задруге. Није подржао ни једнострану, просовјетску спољну политику југословенске владе, нити велика овлашћења која су новим законом добијали јавни тужиоци. Због тога је био изложен нападима и увредама посланика већине. Сукоб са комунистима око кључних питања на којима је почивао нови систем довео је до његовог искључења из скупштине и хапшења.

Кључне речи: Драгољуб Јовановић, Народна скупштина ФНРЈ, Комунистичка партија Југославије

Бројни истраживачи и публицисти су већ деценијама проучавали ставове, политичку улогу, судбину и друге видове деловања Драгољуба Јовановића. У тим радовима су описивани политички рад Јовановића пре и после рата, однос према комунистичком покрету и бројне друге теме, а међу њима и његово деловање у послератној скупштини.²

¹ Чланак је део пројекта број 47027 „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

² Надежда Јовановић, *Животи за слободу без страве*, Београд, 2000, стр. 448–458, 485–498, 524–535; Branko Petranović, *Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove*, Београд, 1969; Бранко Петрановић, *Драгољуб Јовановић – идеје и судбине јолићичара*, Човек изнутра слободан, Ниш, 1993, стр. 75–94, Момчило Павловић, *Драгољуб Јовановић и комунистички 1945–1947*, Човек изнутра слободан, Ниш, 1993, стр. 149–156; *Драгољуб Јовановић. Професор, јолићичар и опозиционар (1895–1977)*, приређивачи проф. др Јовица

Крај Другог светског рата Драгољуб Јовановић је дочекао на челу Народне сељачке странке, настале 1940. године од левог крила Земљорадничке странке. Грађански рат у коме је остао неопредељен суштински је изменио прилике у земљи. Власт је све чвршће преузимала Комунистичка партија, продирући у све поре живота, стављајући га под своју контролу. Јовановић је био међу оним предратним грађанским политичарима који су сарађивали са комунистима, пре свега на антифашистичкој основи. Фебруара 1945. Народна сељачка странка улази у Народни Фронт, Јовановић пише програм Народног Фронта са Едвардом Кардељом и ради на Уставу. У условима краткотрајне сарадње са комунистима Јовановић је ушао у Скупштину Србије и Скупштину ФНРЈ.³

Његов скупштински рад временски се поклопио са свестраним ослањањем Југославије на СССР. Вође револуције имале су само један узор и изграђивале државу по угледу на њега. Југославија је претварана у партијску државу. Закони усвојени у Скупштини ФНРЈ говоре о жељи власти да из основа измени уређење земље. У изразито аграрној земљи планирана је форсирана изградња тешке индустрије. Петогодишњи привредни план предвиђао је индустријализацију и електрификацију. На селу је вршена колективизација путем сељачких радних задруга, спровођена је политика откупа и обрачуна са богатим сељацима као класним непријатељима. Државна својина је потискивала приватну, државни и партијски апарат постајали су свемоћни и свеприсутни, а приватна привредна предузећа су национализована. Простор за рад политичких противника је сужаван, па је Јовановић могао јавно да се огласи једино у Скупштини. Отуда је за изучавање његове политике после рата неопходан увид у његов рад у Скупштини. Ставови које су он и комунисти износили у Скупштини показују њихов однос у правом светлу.

Јовановић је био један од најактивнијих посланка. Говорио је о многим питањима. По правилу, на почетку говора истицао је добре особине предлога о коме је говорио, а онда замерке, сугестије, критике, па и претње. Природно, први део његовог излагања слушан је мирно, док је други пратило понашање неистомишљеника које често није имало везе са парламентаризмом. Говори Драгољуба Јовановића често су прекидани упадицама, али је он ретко одговарао на њих. Није улазио у личне расправе са посланицима, али је знао да се огласи из посланичке клупе. У својим говорима умео је да се користи позивањем на историју и примерима из свакодневног

Тркуља и Олга Красић-Марјановић, Београд, 2012; Дејан А. Милић, *Др Драгољуб Јовановић, човек који је гисао борбом*, Београд, 2007; Darko Nadić, *Misao o radu dr Dragoljuba Jovanovića*, Београд, 2005; Наташа Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944–1950*, Београд, ИНИС, 2009.

³ *Сељак-свој човек: избор шекстиова [др Драгољуба Јовановића]*, Београд, Научна књига, 1997, стр. 9–15; Dragoljub Jovanović, *Sloboda od straha, izabrane političke rasprave*, Београд, 1991, Научна књига, стр. XIX–XXI.

живота. Не може се рећи да је био велики беседник, али се не може негирати ни убедљивост и добра припремљеност његових говора. Његова мисао најчешће је била јасна и прецизно усмерена, а његовим излагањима не може се спорити добра концепција и след излагања. Умео је да нагласи оно што је најважније, и тада би уследиле најупечатљивије реченице. Излагање је усмеравао ка одређеном циљу и закључку. Иако је често користио аргументе, ипак су његови говори имали одређену дозу демагогије. Министри и посланици који се нису слагали са излагањима Јовановића одговарали су му троструко: неслагањем са његовим ставовима и изношењем сопствених, личним нападима и увредама, прекидањем његовог говора упадицама и негодовањем, укључујући и најгрубље ометање. То значи да су се реакције на Јовановићеве речи кретале од аргумената преко увреда до атмосфере линча. Карактеристично је да су Јовановићу најчешће одговарали посланици из Србије и српске националности. Такође је уочљиво да су са њим полемисали углавном високи партијски и државни функционери или бивши истомишљеници из Народне сељачке странке. Политичка снага и утицај Јовановића у потпуној су супротности са значајем и временом које су му у скупштинским расправама посветили људи из партијског и државног врха.

Какав је био карактер Скупштине у којој је Јовановић провео годину и по?

Била је то Скупштина у којој није постојала већина и мањина, већ огромна већина са једне и неколико посланика са друге стране. Моша Пијаде је образлажући предлог новог пословника истакао да је Скупштина „у огромној већини, такорећи читава састављена од људи који су чланови савезне владе или републикански влада или окружних, средњих и других локалних народних власти и других установа“, те да се у Скупштини налази око 500 истакнутих државних функционера.⁴ За Владу, Скупштина је била место на коме је требало рећи неколико пропагандних речи у прилог нове власти, а затим аklamацијом озаконити вољу Владе. Влада је предлоге закона достављала Скупштини пред сам почетак седница, а Скупштина их је често усвајала по хитном поступку. Неретко је Јовановић протествовао против оваквог понашања Владе, видећи у њему непоштовање Парламента.⁵ Изузетно велика журба на којој је инсистирано од самог отварања Скупштине може се објаснити жељом власти да револуцију озакони у свим областима живота. Да би рад Скупштине био боље схваћен, треба замислити чин гласања у коме стотине посланика гласа за, а против један, неколико, а најчешће нико. Често у Скупштини није владао дух законодавног тела, већ атмосфера партијског митинга. Говори државних функционера и реакција посланика често су више личили на рад партијског конгреса него

⁴ *Treće redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda, stenografske beleške*, 26. mart – 26. april 1947, str. 8.

⁵ Исто, стр. 149.

државне установе. Посланици већине су са муком присиљавали себе да слушају глас политичких противника, али је њихова нетолеранција расла како су временом опадале шансе да Јовановић прихвати потчињавање властима, да би кулминирала када се око њега окупила група истомишљеника. Уз њега, отпор неким важним законским предлозима пружили су и Имро Филаковић, Радомир Тодоровић и Милош Поповић. Године 1947. власт је већ кренула у обрачун са Јовановићем, не бирајући средства ни у Скупштини. Тако су Тодоровић и Поповић једва одржали говоре о предлогу буџета, односно привредном плану за 1947, а Јовановић је једноставно спречен у намери да се оправда од оптужби Кидрича да је увредио југословенску армију.⁶ Скупштина о којој је реч само је наставак и последица револуције, како по законима које је усвојила тако и по речнику: борба, битка, рат, мобилизација, будност, фронт, непријатељ, реакција, противник...

Међу многим разлозима који су довели до сукоба Јовановића и комуниста важно место је заузимало његово уочавање тенденције увођења једнопартијског система. Претварање Комунистичке партије у државну, одсуство толеранције према неистомишљеницима, недовољан напор и жеља да се што више људи придобије за нови поредак тема је којој је Јовановић посветио знатну пажњу у свом говору о предлогу Устава. Сматрао је да је власт сумњичаво и подозриво посматрала организације које су имале водећу улогу у Краљевини. То је посебно важило за старе странке и њихове шефове. Посебно је критиковао такав однос према сељаштву као целини. Истицао је пресудан утицај Комунистичке партије у војсци, власти, јавном животу, Народном Фронту и штампи. Чак је предвиђао пропаст нове Југославије „ако се не призна право егзистенције свим друштвеним снагама које желе да постоје, ако се те снаге вештачки гуше, цепају, ако се руше њихови врхови или онемогућава њихова егзистенција“. Сматрао је да је Народни фронт начин да се спречи та опасност, али је он под њим подразумевао коалицију странака. Суштина овог става лежала је у његовом гледању на однос његове странке и Комунистичке партије. Као и пре рата, Јовановић је инсистирао на страначкој коалицији и сарадњи, при чему је сарадња била могућа само ако његова странка буде третирана као равноправан партнер од Комунистичке партије и ако јој буде дозвољено самостално постојање. Зато је инсистирао на томе да је Народна сељачка странка ушла у Народни фронт као целина. Тиме је наглашавао њену самосталност и посебност. Док су комунисти у Народном фронту видели средство за стављање под контролу свих политичких снага, он је ову организацију замишљао као коалицију

⁶ Исто, стр. 168, 169, 171; Dragoljub Jovanović, *Ljudi, ljudi... medaljoni 56 umrlih savremenika*, Beograd, 1973, str. 178, 179.

равноправних странака, иако су значај и моћ тих странака били сасвим неупоредиви. У Уставотворном одбору Јовановић је критиковао и покушај да се Комунистичка партија претвори у државну, видећи у томе појаву која није била предвиђена Уставом и која се јавила у пракси као „тежња да све масовне организације, све политичке установе, цео друштвени живот буду руковођени са истог места“. Критиковао је политику која за последицу има одбијање од нове власти одређеног броја људи које би нови поредак могао привући на своју страну еластичнијом политиком. Посебно је указивао на неспособност да се са више еластичности приђе сељаштву, које је имало своје посебне навике и начин живота, своју индивидуалност. Указивао је да су постојале и извесне „страначке традиције које хоће да живе“. Веровао је да се управо због укоренење традиције „Србија никада нећа одрећи демократије и слободе, то значи критике и контроле над свим властима“.⁷

Једнопартијски систем који је Комунистичка партија уводила у праксу и живот нове државе и сарадња на којој је Јовановић инсистирао били су неспојиви. Отуда су његове речи у Уставотворном одбору означиле крај њихове сарадње.

На заједничкој седници оба већа Скупштине ФНРЈ, 20. јула 1946. године, Јовановић се поново побунио против монопола Комунистичке партије у политичком животу Југославије. Обратио се СССР-у, савезнику за кога нас не везује „ниједна идеологија, ниједна политичка организација“, већ много трајније и чвршће везе. Апеловао је на СССР да се „не обраћа само једној партији него целом народу“. Нагласио је своју жељу да поред владајуће партије дође до изражаја и „сељачки народ Југославије“, који је такође пријатељ Совјетског Савеза.⁸

Уследио је одговор представника власти. У Уставотворном одбору одговорили су Кардељ и Пијаде. Њима је изгледало сасвим природно да ће нови поредак увек имати непријатеље против којих је неопходно водити непрекидну борбу. За Кардеља борба против „реакције“ није престала са победом револуције, јер ће поражена „реакција“ настојати да врати своје политичке и социјално-економске позиције које је изгубила. Пијаде је негирао постојање једнопартијског система, али није видео могућност за измирење са политичким противницима, посебно са противницима револуције.⁹

⁷ *Ustavotvorni odbori Savezne Skupštine i Skupštine naroda, stenografske beleške, Ustavotvorna Skupština FNRJ*, str. 28–34; Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене*, 8, Београд, 2008, 225–243.

⁸ *Prvo redovno zasedanje Saveznog veća i Veća naroda, stenografske beleške*, 15. мај–20. јул 1946, str. 656–658.

⁹ Драгољуб Јовановић, *Мегаљони*, књига IV, Београд, 2008, стр. 92; *Ustavotvorni odbori...*, str. 76–79.

Речи изречене поводом спољне политике биће немали разлог за разлаз Јовановића и комуниста. Јовановић је тражио мање круту, а више опрезну спољну политику. Било му је важно како Запад гледа на Југославију и догађаје у њој. За њега је подједнако био важан однос према земљама са обе стране линије Трст–Данциг, па је упозоравао на сувишно совјетизирање и једнострану спољну политику. Плашио се да ће Југославија тиме навући непријатељство западних сила. Овај опрез је проистицао и из свести о стварним могућностима мале земље каква је Југославија, посебно у случају сукоба са великим силама.¹⁰

Сасвим другачије мишљење о спољној политици имали су чланови Владе и комунистички посланици. Власт је сваки покушај вођења уравнотежене спољне политике одбацивала. Јовановићев став о спољној политици у време пуне окренутости југословенских власти ка Совјетском Савезу могао му је донети само непријатељство власти, иако ће кроз само неколико година балансирање између два блока постати реалност југословенске спољне политике. Едвард Кардељ, Моша Пијаде и Андрија Хебранг оптужили су Јовановића за подаништво Западу и да води рачуна само о расположењу западних капиталиста, њиховој срџби и незадовољству.¹¹

Себе и своју странку Јовановић је упорно представљао као заступнике сељака, настојећи да од сељаштва створи самосталан политички покрет. То је нагласио и у говору о Уставу. „Најтежа ствар је чињеница да се са извесним неповерењем гледа на сељаштво као целину. Сељаци да, али сељаштво, истицање сељаштва, нарочито њихово посебно значење сматра се као атак на оно основно друштвено јединство које нови поредак жели да постигне“.¹²

Овим речима наговестио је да ће се залагати за стварање самосталног сељачког покрета и идентификовао одлучност власти да то не дозволи. Он је сељаштву давао политичку димензију, стављајући га насупрот новог поретка, па су пред таквим ставовима морали нестати и последњи трагови његове сарадње с новим системом. Осим што се залагао за стварање сељачког покрета и што је пред Скупштином износио проблеме сељака, Јовановић је настојао и да у Скупштини оформи блок посланика који би заступали ове ставове, упорно понављајући да Комунистичка партија представља раднике, али не и сељаке. Монопол на представљање

¹⁰ *Ustavotvorni odbori...*, str. 32.

¹¹ Исто, стр. 29, 80, 175, 176.

¹² Исто, стр. 21, 26.

сељака резервисао је за себе, желећи да тиме од себе начини независну политичку снагу коју ће комунисти уважавати, ако већ неће да је третирају равноправно. Његове намере јасно показују речи изговорене у Уставотворном одбору: „[...] знам да ће сељаци учинити све да сачувају и развију свој самостални покрет, не само економски него и политички и културно. Они ће желети да то учине, то значи да се афирмирају у политичком, економском и културном погледу, у братском савезу са градским радницима. Али то не значи подложништво, него значи, ако не пуну једнакост, оно равноправност“.¹³

У расправи о предлогу Закона о уговору о пријатељству и узајамној помоћи са Албанијом, Јовановић је опет потенцирао самосталан сељачки фактор у Југославији, најављујући постојање групе посланика која ће заступати интересе сељака. Открио је постојање сељачке идеологије: „То је идеологија мира међу народима, идеологија слободе, идеологија социјалне правде и човечности“. Изразио је наду у стварање моћног сељачког блока у Југославији.¹⁴ Тиме су се пукотине које су се између власти и Јовановића појавиле у дебати о Уставу продубљивале, па су реакције посланика већине постајале жустрије и увредљивије, тим пре што се у Скупштини заиста појавила група посланика која је имала убеђења слична Јовановићу и чије је неслагање са властима постало врло озбиљно. Покушаје да се од њих направи опозиција власт је сасекла и у свакој прилици се обрушавала на њих у Скупштини. Јовановићу је негирано било какво право да говори у име сељака. Да су комунисти његову политику схватили као покушај да се створи опозиција новој власти ослањањем на сељаке показује став Нинка Петровића изречен 29. марта 1947: „Они (Јовановићева група, прим. С. С.) су објаснили да желе Народни Фронт са два брега – на једном да седи радничка класа, а на другом сељаштво на челу са Драгољубом Јовановићем (смех и аплауз). На предавањима је често говорио: Два су сељачка вођа убијена, а трећи не сме бити убијен, мислећи на себе као трећег сељачког вођу“.¹⁵ На исти начин Јовановићеве намере схватио је и Ђилас. За њега је суштина Јовановићеве политике била у томе да отвори дућан „на супротној страни улице у оном селу гдје комунисти отворе дућан“.¹⁶

Важност сељачког слоја била је толико велика да режим није могао допустити да се било ко други представља као његов заступник. Чињеница да су и комунисти и Јовановић претендовали на утицај на сељаке стварала је стално међусобно неповерење које је датирало од пре рата, а када је кулминирало завршило се поразом Јовановића.

¹³ Исто, стр. 33, 34.

¹⁴ *Prvo redovno zasjedanje...*, str. 658, 659.

¹⁵ *Treće redovno zasjedanje...*, str. 175, 176.

¹⁶ Исто, стр. 430–434.

Како је Јовановић себе представљао као заступника сељака, разумљиво је што је за њега задругарство имало велики значај. То је показао већ у Уставотворном одбору, сматрајући да је задругарству посвећена мала пажња у предлогу Устава, уочавајући постојање неповерења према српском задругарству и апелујући да му се омогући да постане „моћна полука у остваривању привредног плана“. Супротно од Јовановића који је сматрао да премоћ државног сектора у привреди значи гушење задругарства, Кардељ је сматрао да задружни сектор може бити јак само ако је јак и државни. У њиховом повезивању видео је брану од „пропадања и подјармљивања демократског задругарства од стране приватног капитала“.¹⁷

Још крупнији разлаз десио се када се на дневном реду појавио предлог Основног закона о задругама. О њему је Јовановић говорио 16. јула 1946. Пре њега аргументе Владе изнели су Иван Гранђа, Борис Кидрич и Костадин Лукић. Сматрали су да ће стварање задруга омогућити подизање пољопривредне производње на ниво који ће конкурисати чак и светском тржишту. Од нових задруга су очекивали да ликвидирају експлоатацију којој је „радни народ“ био изложен пре рата, подигну културни ниво народа и помогну у остваривању привредног плана, па су зато морале да буду чврсто везане за државу. Тврдили су да ће оне помоћи сељацима који имају ситне парцеле и спречити одлив становништва са села. Једино у чему се Јовановић слагао са комунистима био је значај предложеног закона. Наглашавао је да су задруге једна „од најважнијих народних организација у нашој земљи“. Сматрао је да је задругарство успело да надживи све режиме и да је показало велику отпорност и виталност. Зато је предлогу закона замерао да није извукао поуке из прошлости и није у довољној мери изразио поверење „тој великој народној установи“. И овом приликом тражио је већи удео задруга у спровођењу привредног плана.¹⁸

Највећу пажњу Јовановић је поклањао сељачким радним задругама, за које је тражио посебан закон. И из предлога закона види се да су ове задруге имале посебан значај и за власт у оквиру политике Партије према селу, чији је циљ била колективизација, макар и механичка, и по сваку цену. Закон је сељачким радним задругама додељивао функцију производње, прераде и продаје пољопривредних производа. У њему се на више места говорило о сељачким радним задругама одвојено од осталих врста задруга, па је Јовановић овде, не без разлога, видео два закона у једном.¹⁹

¹⁷ Исто, стр. 38, 62, 63.

¹⁸ *Prvo redovno zasjedanje...*, str. 410–416, 419; Дејан А. Милић, *Др Драгољуб Јовановић, човек који је гисао борбом*, Београд, 2007, 58.

¹⁹ „Nacrt osnovnog zakona o zadrugama“, *Prvo redovno zasjedanje...*, str. 949.

Кључни проблем који је Јовановић видео била је велика државна контрола којој је задругарство било изложено, јер се он залагао за што већу самосталност задруга и што мањи уплив државе у њихов рад, мада је морао да призна да је у оквиру привредног плана у који су биле уључене и задруге морао да постоји државни надзор.

Нацрт закона је заиста говорио о државном надзору над задругама. Члан 29, који је био посвећен овој теми, био је један од најдетаљнијих и најопширнијих у целом закону. Он је давао министру овлашћење да брине о снабдевању, помоћи и развијању задруга, да контролише њихов план рада и даје им задатке. У погледу извршења привредног плана, задруге је надзирао народни одбор, по упутству министарства. Главни задружни савези били су дужни да државним властима доставе све податке о свом пословању и прихвате све ревизије које од њих буду тражене. Државни органи су могли да обуставе послове задруге који нису били у складу са привредним планом, прописима државних органа и постављеним задацима.²⁰ Тако је законодавац врло детаљним одредбама потпуно потчинио задруге својој привредној политици. Партија се spremала да пређе на планску привреду и није дозвољавала да било шта са тим у вези измакне њеној контроли.

Највећа Јовановићева примедба на предлог закона била је та што је он предвиђао постојање само средњих задружних савеза. Захтевао је да се дозволи оснивање и већих савеза попут окружних, покрајинских и земаљских.²¹ Додуше, нацрт је предвиђао могућност оснивања покрајинских и земаљских савеза на територији једне, па и више република, али је у закону стајала одредба да се удруживање задруга врши на територији среза и да се већи савези допуштају „изузетно“ или „по потреби“.²² У жељи државе да не ствара веће задружне савезе Јовановић је видео политички мотив, јер би мањи савези били и потенцијално мањи политички чинилац. Он је поредио задружне савезе и синдикате: „Добро је што је створена величанствена зграда синдиката. Зашто се руши величанствена зграда задругарства?“. Није желео да задружне организације буду разбијене „у мале барке од којих се никада не може направити велика лађа“, истицао је Јовановић.²³

У расправи о Уставу Јовановић је много замерки имао на појаве у стварности послератне државе, а које нису имале утемељење у званичним актима. Тако је указивао на етатизам и појаву бирократизма. Протество-

²⁰ Исто, стр. 955, 956.

²¹ Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене*, 9, Београд, 2008, 24–31; *Prvo redovno zasjedanje...*, стр. 421.

²² *Nacrt osnovnog zakona o zadrugama*, *Prvo redovno zasjedanje...*, стр. 949.

²³ *Prvo redovno zasjedanje...*, стр. 422, 423.

вао је против фаворизовања државног сектора у привреди, иако је Уставом било предвиђено постојање и друга два – задружног и приватног. Осим тога, „[...] сувише се даје држави, сувише се државних органа ствара. Нарочито има много службеника, да не кажем чиновника“. Јовановић је тврдио да је после рата стваран државни сектор који је био свемоћан. Није био против предузећа под државном контролом, али под условом да она буду организована на „комерцијалној основи, са личном одговорношћу, са награђивањем према личном доприносу, према раду, према способности и заслугама, а не само према националној или политичкој сигурности или како се то каже... поузданости“. Својим речима дао је још јасније значење: „[...] ја нисам казао ни једну реч против државног сектора, него против етатизма као једног метода вођења привреде“, појашњавајући да за њега етатизам значи бирократија. Њу је дефинисао као „вођење свега из државних канцеларија“. Правдао се да није за капитализам, али да није ни за руковођење из једног центра. Ови Јовановићеви ставови били су у нескладу са привредном политиком државе после рата. Власт је сматрала да је јачање државног сектора био једини начин да се обнови земља која је у рату претрпела огромна разарања и да је стварање јаког државног сектора у привреди спречило буржоазију да задржи водеће позиције у привреди и финансијама и да са тих позиција баца „клипове у точкове“ новој власти.²⁴

Дебата у Уставотворном одбору показала је да је Јовановић прихватио многе кључне елементе новог уређења, па тако и велики значај који ће бити дат планирању у привреди.²⁵ Чак је инсистирао да се у Уставу још јаче нагласи да држава даје правац привредном животу, врши контролу приватне својине и доноси привредни план.²⁶ Суштинске разлике појавиле су се када је о привредном плану вођена расправа у Скупштини ФНРЈ 26. априла 1947. Тада је разматран предлог Закона о петогодишњем плану развитка народне привреде ФНРЈ у годинама 1947–1951. За представнике власти реализација плана била је још једна битка која мора бити добијена. Обрен Благојевић је сматрао да петогодишњи план треба да ликвидира техничку и привредну заосталост земље и појача њену економску и одбранбену снагу. План је предвиђао електрификацију и индустријализацију земље. За инвестиције у привреди предвиђено је око 280 милијарди динара, што је било око три пута више од буџета за 1947. годину. Планирано је повећање вредности укупне производње са 116 и по милијарди 1939.

²⁴ *Ustavotvorni odbori...*, str. 37, 69, 170–176; Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене*, 8, Београд, 2008, 25–43.

²⁵ О планској привреди видети: Александар Ракоњац, *Почеци привредног планирања у Југославији 1946. године – идеје, организација и институционализација*, Токови историје, 2/2016, 151–176.

²⁶ *Ustavotvorni odbori...*, str. 208.

године на 267 1951. године. Вредност индустријске производње требало је повећати са 25,5 на 126 милијарди.²⁷

Значај петогодишњег плана види се и из чињенице да је о њему говорио и Јосип Броз, председник Савезне владе. Ставио је до знања да је планска привреда нераздвојива од новог друштвеног уређења, да држава мора да утиче и на приватни сектор и да и он мора бити укључен у планску привреду. Тврдио је да ће планска привреда спречити стране капиталисте у намери да искоришћавају богатство земље, јер је стара Југославија била у „полуколонијалном положају“. Броз је уверавао да ће индустријализација смањити незапосленост и спречити одлив радне снаге из земље. Како је нова власт свуда видела непријатеље и реакцију, Броз је упозоравао да ће у привреди бити потребна „крајња будност против разних штеточина који би покушали да ометају остварење петогодишњег плана“.²⁸

Техничка и привредна заосталост били су општепризнати, али је Андрију Хебранга посебно бринула заосталост тешке индустрије, црне металургије и индустрије машина. Као председник Савезне планске комисије изнео је план по коме ће инвестициона средства бити распоређена. За електрификацију је планирано 30 милијарди динара, као и за развој рударства и црне металургије. Саобраћају је намењено преко 70 милијарди, индустрији грађевинског материјала 45, док је за стамбену и комуналну изградњу намењено 37 милијарди. Преко 32 милијарде динара одвојено је за инвестиције у пољопривреду.²⁹ Уз све наведено, петогодишњи план је предвиђао повећање производње електричне енергије од скоро 450% у односу на 1939. Производњу угља требало је повећати за 272%. Вештачког ђубрива требало је произвести скоро пет пута више у односу на предратну производњу.³⁰

Иако је тврдио да се залаже за планску привреду, насупрот приватне економије која је „хаотична и нерационална, која се свуда изводи на штету радних слојева“ и да се залаже да држава контролише привреду и спроведе електрификацију и индустријализацију, Јовановић је имао много замерки на предложени петогодишњи план. Хтео је да индустријализација најпре обухвати пољопривреду, да би се од извезених прерађених пољопривредних сировина у иностранству купиле машине. Налазио је да је план заиста амбициозан, али да су још амбициозније неке изјаве. Као посебно нескромну издвојио је Ђиласову изјаву на конгресу Народног Фронта на Цетињу у којој је тврдио да ће Југославија за неколико година урадити оно за шта је Енглеској требало сто педесет, а Америци сто година.³¹ И у овом плану

²⁷ *Treće redovno zasjedanje...*, str. 322–325.

²⁸ Исто, стр. 326–334.

²⁹ Исто, стр. 335–354.

³⁰ *Predlog zakona o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede FNRJ u godinama 1947–1951*, *Treće redovno zasjedanje...*, str. 694–704.

³¹ *Treće redovno zasjedanje...*, str. 417–419.

видео је запостављање села, тврдећи да план има градски карактер. Критиковао је смањење учешћа пољопривредне производње у националном дохотку са 55 на 36%,³² што је била последица индустријализације. Скретао је пажњу на мало повећање пољопривредне производње, посебно у поређењу са индустријском. Јовановић је упозоравао и на опасност по животни стандард. Указивао је на то да је планом предвиђено повећање индустријских производа који ће доћи у употребу народа, „одело, со, обућа, дуван“, од само педесет процената за пет година. „Као што видимо Планска комисија нам не обећава велико повишење животног стандарда нити велико увећање добара за свакодневни живот. Она нам каже врло реално да ће на главу долазити иста количина или врло мало већа у 1951. него у 1939. години житарица, масти, соли, дувана, сапуна, хартије и тканина, да ће два пута више бити само шећера и обуће“.³³

У одговору на Јовановићеве ставове мало пажње је посвећено његовим аргументима. Одговор министра Ђиласа било је једини одговор, и то пун увреда. Говорио је о личности Јовановића, а не о његовим ставовима. На конкретно излагање Јовановића односи се негативан став према захтеву да индустријализација најпре захвати пољопривреду. За Ђиласа је то значило да је требало запоставити тешку индустрију, па онда из иностранства увозити индустријске производе. Одговорио је и на сумњу да Југославија може брзо достићи развијене западне земље: „Ако гледамо овај петогодишњи план и ако истовремено имамо у виду шта ћемо њиме постићи у количини производње робе према броју становника, онда мирне душе можемо рећи да ћемо за десет година Енглеску стићи. Штавише, постављање се питање „можда кроз десет или осам година о престижавању Америке“.³⁴

Тесно повезан са привредним планом био је буџет за 1947. годину. Био је предвиђен на преко 86 милијарди динара. Од тога, савезном буџету је припадало око 59 а републикама око 26 милијарди. Од расхода, 27 милијарди предвиђено је за финансирање инвестиција и државне привреде, за обнову земље одвојено је више од три милијарде, а за научни рад и стручно уздизање кадрова мање од 300 милиона. Више од осам милијарди било је резервисано за социјалну и здравствену заштиту, а око три милијарде за државну управу и администрацију. После издатка за државну привреду и инвестиције највећи издатак је био предвиђен за народну одбрану – 13,5 милијарди, што значи да су ове две ставке чиниле скоро пола

³² Исто, стр. 419–421.

³³ Исто, стр. 422, 423.

³⁴ Исто, стр. 430–439.

буџета.³⁵ Чињеницу да је овај буџет био три пута већи од оног из претходне године Сретен Жујовић, министар финансија, правдао је жељом да привреда не буде одвојена од буџета, па је буџет означио као прелаз на „до детаља разрађену планску народну привреду“.³⁶ Када се средствима одвојеним за привреду додају средства за обнову земље и за привреду у републичким буџетима, долази се до закључка да је за финансирање привреде и инвестиције одвојено 48% буџета, за народну одбрану скоро 16%, а за остале послове 36%. Побуде и мотиви за доношење оваквог буџета виде се из излагања Бориса Кидрича, министра индустрије. По њему, предратни буџети су финансирани полицијско-административни апарат владајуће класе, док је послератним буџетом финансирана привреда. За њега је тај буџет био израз новог времена у коме је „наша држава господар нашег националног богатства, које не експлоатишу више страни индустријски барони и финансијски магнати“.³⁷

Следећи разлози навели су Јовановића да се успротиви предложеном буџету. Навео је да се од посланика тражи „кредит за остварење планова, а нама се ти планови не подносе“. За недостатак је сматрао то што за многе издатке није била наведена намена. Од Скупштине је тражено да за обнову и изградњу насеља, за индустрију, рударство, сасобраћај грађевину, пољопривреду, плате и пензије одобри укупно око 32 милијарде динара „без иједне речи објашњења“, тј. без плана трошења тих средстава.

Јовановићу је неслагање са сумом издвојеном за народну одбрану, тачније са изостанком објашњења о начину трошења тог новца, донело много проблема и напада власти

Он је потенцирао несразмеру између средстава одвојених у буџету за савезну државу и за републике, као показатељ да федерација није имала довољно материјалне основе, јер су републике добијале недовољно средстава.

Критиковао је и политику кредитирања, јер је државни сектор добио више од 90% средстава, задружни 8%, а приватни мање од 2%. Неслагање са овим предлогом поткрепио је ставом да се у приватном сектору налазила скоро сва пољопривреда, скоро сво занатство и мали део трговине.

И у предлогу буџета Јовановић је видео опасност од бирократије, јер у оквиру ставки за личне и материјалне издатке државне управе нису били наведени број министара, директора, службеника, начелника и других, као ни висина њихових плата. Опасност од бирократије видео је и у чињеници да је у стварности повећаван број службеника.

Буџет прихода био је Јовановићу још нејаснији од расхода. Тврдио је да ће порез на промет плаћати потрошачи, па се питао колико ће производи

³⁵ „Predlog opštedržavnog budžeta za budžetsku 1947. godinu sa predlogom finansijskog zakona“, *Treće redovno zasjedanje...*, str. 503–509.

³⁶ *Treće redovno zasjedanje...*, str. 46.

³⁷ Исто, стр. 40.

бити продавани с обзиром на то да су им цене већ повећане укључивањем овог пореза у њих. Зато се питао из чега ће се финансирати буџет прихода „ако се производи наших индустријских предузећа тако поскупљени не продају“ и закључио да ови приходи, који су износили 44% свих планираних прихода, нису били сигурни.

Пошто предлог буџета није садржао објашњења о начину трошења средстава, Јовановић га је назвао „прегледом садржаја“, закључивши: „То је списак наслова онде где су милијарде, то је списак поднаслова где су милиони. То је једно генерално пуномоћје. То је једна бланко меница коју ми треба да потпишемо не знајући зашто потписујемо[...] постоји опасност да идуће године добијемо буџет који ће се састојати од две странице-буџет прихода и буџет расхода [...]“³⁸

Питање које је изазвало жестоке расправе Јовановића и комуниста био је Закон о јавном тужиоцу. Говор Јовановића о овом Закону један је од његових најважнијих, јер је преко овог Закона напао суштину политике Комунистичке партије и једнопартијски систем. Начелно, сматрао је да јавно тужилаштво има задатак да брани народне интересе, чува власт, штити имовину и грађанска права и слободе, те да јавни тужилац треба да интервенише у сваком случају када је закон повређен. Сматрао је да су државни органи на његов захтев били обавезни да му ставе на увид своја документа.³⁹ Међутим, суштина његовог излагања била је у следећем. Тврдио је да су сви режими који су стрепели за своју власт користили јавно тужилаштво да би се одбранили. Такви режими били су склони паду. Указивао је на постојање страха, и то обостраног, власти од народа и народа од власти, при чему није видео разлог за страх власти, јер су њени непријатељи били исувише слаби. Са друге стране, говорио је да је жеља за слободом била дубоко укорењена у народу који „жуди за спокојством, личним и породичним, жуди за мирним животим, жуди за сном без узнемиравања“ и жели „да га власт остави на миру“, а не да га прогони и тужи на сваком кораку. Оштрица његове критике била је уперена ка режиму, за који је тврдио да је био исувише сумњичав и да је видео непријатеље свуда. Зато је сматрао да је било потребно остварити слободу од страха, јер је страх рђав саветодавац. У истом духу Јовановић је писао и раније, по уласку у Народни Фронт, у једном писму упућеном *Полицици*, а које није објављено.⁴⁰

³⁸ *Treće redovno zasjedanje...*, str. 147–159.

³⁹ *Prvo redovno zasjedanje...*, str. 497, 498; Драгољуб Јовановић, *Политичке усјомене*, 9, Београд, 2008, 33, 34; Драгољуб Јовановић, *Професор, политичар и опозиционар (1895–1977)*, приређивачи проф. др Јовица Трукуља и Олга Красић-Марјановић, Београд, 2012, 4.

⁴⁰ Архив Југославије, Dragoljub Jovanović, *Političke uspomene*, knjiga VII, str. 237, 238.

Није се слагао са превеликим овлашћењима која су тим законом дата јавном тужиоцу („нема дужности коју овај закон неће тужиоштву да додели“, све је подложно „жалби и тужби и терању“).⁴¹ Критиковао је и то што је Закон предвиђао велики број јавних тужилаца (јавни тужиоци ФНРЈ, република, покрајина, области, округа, срезова и градских рејона).⁴²

Јовановић је упозоравао да је јавни тужилац био свемоћан и по закону и у пракси, јер „има нарочиту снагу коју му ни Устав, а мислим ни сам овај закон не жели да да. Јавни тужилац је данас свеприсутан, свестручан. Он све зна, он разуме све, све може и хоће“. Закључио је да је јавни тужилац „државна партија, Партија писана великим словом“, јер су сви јавни тужиоци били чланови једне партије: „Овакав јавни тужилац инкарнира диктатуру једне партије, обезбеђује једнопартијски систем“.⁴³

Милош Минић, јавни тужилац Србије, свакако је био позван да одговори Јовановићу. Тврдио је да јавни тужилац није био орган једне партије. Из тврдње да је ослонац власти био Народни Фронт, који је обухвата „најшире народне масе“, извлачио је закључак да не може бити говора ни о диктатури једне партије.⁴⁴ Уношење „народних тужилаца“ у закон Јаков Блажевић је бранио тврдњом да је сам народ прихватио народне тужиоце и сарадњу са њима.⁴⁵ Тако је исказана жеља власти да на сваки начин своју вољу и постојање утемељи на подршци народа. Када се мишљење формира на основу те жеље природно је што је Голуб Поповић сматрао да су постојали људи у самом народу који су могли да деле правду и тумаче закон боље од људи попут Јовановића.⁴⁶

Због жеље власти да га политички минимализује, па и уништи, Јовановић је често био предмет интересовања комунистичких посланика. Оптуживали су га да је износио ставове у прилог реакције, непријатеља нове власти и система. Нападали су га за сарадњу са бившим системом, шпекулантима, трговцима, експлоататорима сиромашних сељака и радника, за издајничко држање у току рата...На све његове говоре стизале су оптужбе, али су њихов интензитет, количина и безобзирност временом расли.

У Уставотворном одбору Кардељ га је оптужио за рад против нове власти и заведеног поретка. Његове ставове тумачио је као „одбијање свега што је у Југославији настало у току овог рата...па до сад“. Јовановић је дове-

⁴¹ *Prvo redovno zasedanje...*, str. 500, 501.

⁴² „Predlog zakona o javnom tužioštvu“, *Prvo redovno zasedanje...*, str. 1014–1020.

⁴³ *Prvo redovno zasedanje...*, str. 502.

⁴⁴ *Prvo redovno zasedanje...*, str. 503–508.

⁴⁵ *Prvo redovno zasedanje...*, str. 509, 510.

⁴⁶ *Prvo redovno zasedanje...*, str. 512.

ден у везу са свим непријатељима нове власти, са сепаратистима и шовинистима, са реакционариома на селу.⁴⁷ Овај Кардељев говор постао је образац за многе касније наступе посланика који су нападали Јовановића. Такође у расправи о Уставу, Моша Пијаде је тврдио да је Јовановић понављао речи стране реакције и оптужио га за противљење уставу који је писан народном крвљу и саграђен „костима хиљада и хиљада који су дали своје животе“.⁴⁸ Он је у расправи о Закону о задругама видео у Јовановићевом противљењу том закону непријатељство „према читавом данашњем поретку“⁴⁹ У истој расправи Борис Кидрич је био уверен да је Јовановић говорио у име шпекуланата и пљачкаша сељаштва, те да је његов говор био на линији интереса оних који су хтели такве задруге од којих ће користи имати „експлоататорске клике“.⁵⁰

Јовановићев говор о јавном тужилаштву за Минића је „глас оних немирних савести које стрепе од наших народних власти“. У Јовановићевом залагању за слободу од страха видео је немирну и злу савест. Такве људе, по њему, није ни требало ослобађати од страха, јер су се они плашили или зато што су остали дужни народу у време окупације „или зато што данас развијају подмуклу противнародну делатност“. Зато је тврдио да су кроз уста Јовановића проговориле „све немирне савести у нашој земљи“, заправо шачица народних непријатеља који не спавају мирно.⁵¹ Када је о Јовановићу овако говорио јавни тужилац онда се осим његовог хапшења није могло очекивати ништа друго. Као да је имао посебну потребу да се огради од свог бившег партијског друга, Радован Мијушковић је 17. јула 1946. одржао говор пун погрдних речи на рачун Јовановића. За њега је Јовановић био „труба... барјак реакције“, следбеник Грота, Шубашића и Драже Михаиловића, човек за којим иду они „који су изгубили земљу путем аграрне реформе, они који су као издајници своје земље изгубили право гласа, шпекуланти и остала реакција“, банкарци, зеленаши и бивши фабриканти против којих се народ борио.⁵²

Из ових примера види се да је власт за Јовановића резервисала оне квалификације које су у партијском речнику имале само негативно значење. Доведен је у везу са политичарима, личностима, политичким и друштвеним снагама, социјалним слојевима који су сматрани за највеће непријатеље Партије и државе. Често је био изложен и личним нападима. Реч је о покушајима комунистичких посланика да га понизе, исмеју и увреде. Таквих напада на њега није било све док разлаз са комунистима није постао непремостив

⁴⁷ *Ustavotvorni odbori...*, str. 58–65.

⁴⁸ Исто, стр. 71, 76.

⁴⁹ *Prvo redovno zasjedanje...*, str. 432, 433, 435.

⁵⁰ Исто, стр. 424, 426.

⁵¹ Исто, стр. 502.

⁵² Исто, стр. 514–517.

и трајан. Од тада ће скоро сви говори којима ће бити исказивано неслагање са њим бити коришћени за приказивање Јовановића као издајника, лажљивца, клеветника, човека без морала и принципа. У црно-белој послератној слици он ће бити сликан само најтамнијим бојама у жељи да буде уништен и као политички противник и као личност. У речнику нове власти он је био шљам, кукавица, гмизавац, човек који бежи од барута и скрива се у буцаку док народ крвари за своју слободу. Жеља да се Јовановић исмеје и прикаже његова неозбиљност врло је уочљива.

Омиљени метод борбе против Јовановића било је позивање на вољу сељака, народа, па чак и његових бирача и некадашњих страначких другова који су се у новим околностима ограђивали од њега. Тиме је требало показати да он није имао право да говори у било чије име, јер се његови ставови не слажу са интересима народа, посебно сељака. У овом обрачуна са њим нарочито су коришћени бивши припадници његове странке, који су га се одрицали и бесомучно нападали: Живота Ђермановић, Мијушковић и Ратко Петровић. Тврдили су да он више није могао да говори у име Народне сељачке странке и да су се око њега окупљали „само они чији су рођаци осуђени на смрт стрељањем или вешањем“.⁵³ После тога Кидричу је остало само да констатује: „[...] што смо сви очекивали, то се и десило. Устали су сами сељаци из редова ове Скупштине и одговорили су г. Јовановићу најбоље. Десило се и то да је на ову трибину дошао члан Извршног одбора његове странке и у име већине Извршног одбора јасно одговорио као што смо одговорили и ми други“.⁵⁴

Како је окосница Јовановићевог деловања било настојање да постане независан политички чинилац ослоњен на сељаке, власти нису могле наћи боље средство за пропаганду против ових настојања од оптужбе да својим радом завађа раднике и сељаке. Предњачили су Кидрич, Пијаде и Мијушковић.⁵⁵ Право на заступање радника и „радног дела сељаштва“ Партија је резервисала само за себе и Јовановићу је морало бити јасно да у новој држави међу заступницима ових слојева неће бити места за било кога ван врха државе и „партије писане великим словом“, а посебно не за „лажног сељачког пријатеља“.

Односи Драгољуба Јовановића и комуниста нису никад били испуњени искреношћу и поверењем. И када су сарађивали по одређеним питањима, разлози за неповерење остали су дубоки и суштински. Када су комунисти освојили власт нису имали намеру да толеришу другачије мишљење, бар не задуго. Разлоге за одлагање обрачуна треба тражити у разлозима унутрашње и спољне политике, а којима је заједнички именоване потреба нове власти да се учврсти. Али, када је постало јасно да ће изостати снаж-

⁵³ Исто, стр. 441, 442.

⁵⁴ Исто, стр. 443.

⁵⁵ Исто, стр. 425, 432.

нији притисак великих сила због стварања недемократских односа, да је опозиција у земљи слаба и да ниједан озбиљнији фактор у иностранству не стоји иза Јовановића, могао је да почне груб обрачун са њим. Јовановићу је 26. јула 1946. одузет мандат у Скупштини Србије, потом је уклоњен са места професора Универзитета. Главни одбор искључио га је из странке 11. фебруара 1947. Претучен је на северу Бачке. Ухапшен је у мају 1947. године и осуђен на девет година затвора.⁵⁶

Да ће одсуство парламентаризма, неуважавање другачијег мишљења и обрачуни са политичким противницима бити неке од одлика победничке стране југословенског грађанског рата Јовановић се уверио чим је изнео своју, различиту од званичне, визију нове државе. У Скупштину је ушао као посланик већине и то је био све док није проговорио. Постао је критичар неколико важних законских предлога. Из Скупштине је избачен као јавно означен политички противник. Ипак, успео је да изнесе своје најважније ставове.

У средишту његове политичке делатности био је рад на стварању самосталног политичког покрета ослоњеног на сељачку популацију. И онда када је указивао на велики утицај државе у задругама и када је указивао на постојање других политичких снага осим Комунистичке партије и када је критиковао власт због небриге према селу, његова намера била је да остане независан политички чинилац и представи себе као заступника сељака, не спорећи комунистима да представљају раднике. Поздравио је пад старог режима, тражио борбу за уништење његових остатака, али се није мирио са увођењем једнопартијског система и униформисаног мишљења. У начелу, подржавао је темеље на којима је почивала нова држава, али је за себе тражио слободу да се не слаже у свим детаљима. Његова жеља да сем подршке износи и савете и критике ломила се о систем који се заснивао на беспоговорном покоравану. Јасно је изнео неслагање са једнопартијским системом и намером да се угуши различито мишљење. Његово залагање за слободу од страха имало је смисао жеље за унутрашњим миром, престанком прогона и репресија и обезбеђивањем живота без напетости и страха од власти.

Све ставове изнео је као посланик прве послератне Скупштине која, са огромном комунистичком већином, није била вољна да слуша његово неслагање са режимом.

⁵⁶ М. Павловић, н. д., стр. 149, 154, 155; Н. Јовановић, н. д., стр. 536–593, Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944–1952*, Beograd, 2004, str. 256, 257; *Драгољуб Јовановић. Професор, јолијичар и опозиционар (1895–1977)*, приређивачи проф. др Јовица Тркуља и Олга Крисић-Марјановић, Београд, 2012, 6; Н. Милићевић, н. д., 320, 321.

DRAGOLJUB JOVANOVIĆ IN NATIONAL
ASSEMBLY OF FPRY 1945–1947

SLOBODAN SELINIĆ

The Institute for Recent History of Serbia, Belgrade

Dragoljub Jovanović was one of a few civic politicians in the Kingdom of Yugoslavia who collaborated with the communists, p around anti-fascist policies. Still, the relationship between him and the communists was one of distrust. Jovanovic was a FPRY National Assembly representative between 1945 and 1947.

In the Assembly he spoke against the one-party system, stressing out that his People's Farmers Party advocated for peasants, and the CPY (Communist Party of Yugoslavia) advocated for workers. He supported the formation of farmers' working collectives, but he was against the state's strong say in the collectives. He supported neither one-sided, pro-Soviet Yugoslav foreign policy, nor the wide scope of authority the new law gave to public attorneys. Because of this, he was being attacked and insulted by the majority party representatives. The conflict with the communists around key topics which the new system was based on led to Jovanović's expulsion from the Assembly and his arrest.

Keywords: Dragoljub Jovanović, FPRY National Assembly, Yugoslav Communist Party